

TÕNU KAALEP

ENE-LIIS SEMPER, LAVASTAJA

Lavakujundus/stsenograafia/lavastuskunst, mitu nime sel alal veel võiks olla? Ja misugune on selle roll teatri kui sünteetilise kunsti sisemistes hierarhiates?

Minu enda teatrikogemus algab ajast, mil levinud olid papist seinad, mingi suvaline mööbel ja butafooria. 70ndatest mäletan keerulisemaid ja kujundlikumaid arenguid, kujundajate äratuntavaid keelekasutusi.

Eestis on olemas üks, kirju, kuid siiski kirjeldatav naislavakujundajate koolkond. See ei ole etteheide – Mari-Liis Küla, Aime Unt, Ingrid Agur, Esti Kittus, Krista Tool ja veel hulk nooremaid ametiõdesid on aastakümneid loonud lavaruumi, kus realism kohtub lüürika ja suurte visuaalkujunditega. Lavastaja ideedega sünkrooni minnes võivad tagajärjed olla tõsiselt vapistavad; veidi nõrgema keemia puhul näeme tuntud ideid ja ebamäärast “ilu”.

Ene-Liis Semper pole ses mõttes naislavakujundaja. Teda enam selle seltskonnaga ei seo. Tema karjäär on niigi ju olnud keerulisem ja laiem, ulatudes vägagi tõsiselt võetavasse video- ja installatsioonikunsti ja teatris NO99 ka lavastuste ja tekstide kaasautorlusse. Samas on ta lavakujundajana endiselt pragmaatiline tarbekunstnik, kuigi see mõte võiks talle vaevalt meeldida. Kuid loominguline tarbekunstnik, mänguline, koostöövõimeline ilmselt, ärgem

„Vikerkaar”, 10–11/2007

unustagem teatrit kui keerulist, kaootilist, egotsentrikutest kubisevat tervikut; paratamatult vägagi kollektiivset tööd.

Ma ei tugine mingile teooriale, kuid lavakujundaja amet on ju aina liikunud dekoraatoritöö või abistava, tegelikkusekoopiad või ulmemaailmu loova illusio-nisti poolt kaasautori, kaaslavastaja poole. Ka maalri ja maalikunstniku erinevus oli ju kunagi palju väiksem?

Teatriuudused on tõstnud visuaalsust, muutes pildilise kujundi võrreldavaks ja kohati tähtsamaks kui sõna. Mitte kõigjal, aga tänuväärse kõrvaltrendi või teatriharuna igatahes.

*
Erkki-Sven Tüüri “Wallenbergi” Estonia-lavastus kõneleb üksikisikust ja ajaloost ning selle edus on kujundusel eriline osa. Ma pole ooperi esilavastust (Dortmund, 2001) näinud – selle lavastuse pildid näitavad suhteliselt lihtsat ja etteaimatavat keskkonda, mis kasutab ajalooliselt tuntud kujundeid. Moskva lavastaja Dmitri Bertmani ja Semperi koostöös valminu on aga ühtaegu värvikirev, õõvastav ja koomiline. Libreto on küll napsõnaline ja vihjelises luulekeeles; lavakujundus ja tegevus on aga jõulised, tulvil efekte ja nippe. Seda eriti teises vaatuses, kus selge süžee asemel arutletakse meedia- ja ajaloomüütide

tekke üle. Hetkiti balansseerib Bertmani/Semperi töö ülekuullastuse piiril – kohati ei ole võimalik piiri tõmmata, kas see on visuaalselt teadlik lavastuskeel või kongeniaalne kujundus –, aga oskab selle siiski ületamata jätta. Ja lasta mõjuda ka muusikal, pehmedades võib-olla hooti selle teravust või tõsidust.

Tüüri teos ei ole tavalise ooperikülastaja jaoks, kes igatseb ooperist glamuuri ja nii helilist kui visuaalset ilu, just “kerge” kuulamine.

Lavale on loodud ooperi jaoks ebatüüpiline ruumilahendus: orkestriauk on suletud, orkester mängib lava all. Estonia kitsavõitu lava võidab siit hädavajalikke ruutmeetreid. Ökonoomselt kasutatakse suurt kaldpinda, eriti kooristseenides. Kaldpinna tipus paiknevad jõulised metalluksed, sümboliseerimaks holokausti loomavaguneid; hiljem tekib sinna aukudega vanglasein. Ooperi piltide tegevuspaiku markeerivad lae- ja lauavalgustid, ehitud pidulauad, ja teises vaatuses ilmuv puur või kong, mis kannab endas klaustrofoobilist õudu ja milles viibiv nimitegelane ei saa püsti seista.

Kostüümides on ehtooperlik glamuur ja sära muidugi olemas, kui rääkida “tegijatest”, kes vastanduvad massile – juutide koorile beežikates, rahvariidetaolistes rõivastes. On ka musta nahka sadomaso piirilt ja efektseid detaile nagu sõdurite tähesõjalikud valgusmõõgad ja mootorratturikiivrid. Või siis slaavi-pede-camp-kompotti Vene ohvitseride jantlikus olekus. Disneylandi ja Vene kitši.

Siin on ka lihtsaid, kuid torkivaid rekvisiite või asju: maas vedelevad riided moodustavad Wallenbergi ümber ringi, õmblusmasinate jada lahkub lavalt. Õudsete teemade käsitlust võimendavad julgus ja värvikirevus, riskijulge väljaminek täispangale.

*
Ma pole näinud Semperi kõiki viimaste aastate töid, ent julgen siiski väita, et “Wallenberg” ja kahel suvel etendatud “Kuningas Ubu” on tema senise lava- ja kostüümikujundajakarjääri tipp. Mahukus, totaalsus ja mõtestatus korruga, kilomeetrite kaugusel lihtsalt dekoreerimisest. Semper on Lavastaja.